Viorica POPA

FENOMENUL ANALOGIEI ÎN LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ

Fenomenul analogiei atrage de multă vreme atenţia cercetătorilor, constituind obiectul unor discuţii substanţiale. În paginile ce urmează voi încerca să prezint, în primul rând, evoluţia articolelor lexicografice privind conceptul de analogie şi, în al doilea rând, modul în care este tratat acest fenomen în studiile de gramatică. Tradiţia lexicografică românească este foarte veche. Cu toate acestea, termenul de analogie este atestat la noi pentru prima dată în **Dicţionaru rumanesc, lateinesc şi unguresc**, realizat din „orânduiala" lui Ioan Bobb. Având aspectul unei simple liste de termeni în cele trei limbi, articolul lexicografic al cuvântului *analogie* este expus astfel: „analogia, analogia, -giae f. 1. Kettönek öszvehasonlitasa" [Bobb, 43].

Un loc special în definirea analogiei îl ocupă dicţionarele unilingve care, după cum afirmă şi M. Seche, erau „ca şi inexistente" până la 1825. Printre primele dicţionare de acest tip, ce înregistrează termenul de analogie, este **Vocabularul romano-francesu** de I. Costinescu. În lexicografia românească de până la 1880, termenul este consemnat şi în **Dictionnaire d'étymologie daco-romane** de A. Cihac. E de menţionat că dicţionarul atestă şi o variantă a acestuia – *analoghie* şi, în plus, marchează originea neogreacă a fenomenului.

În 1896, Lazăr Şăineanu însoţeşte termenul cu următoarea explicaţie (care e şi prima definiţie explicativă): „analogie f. – raport, asemănare între mai multe lucruri diferite" [Şăineanu, p. 24]. Printre primele dicţionare care înregistrează ambele variante ale termenului de analogie (adică *analogie* şi *analoghie*) se numără **Dicţionarul român-german** (**Rümanisch-deutsches Worterbuch**) de H. Tiktin (1903) şi **Dicţionarul general al limbii române** de I. Aurel Candrea şi Ov. Densusianu (1909).

Dicţionarele Academiei apărute în anii 1955-1958 (**Dicţionarul limbii române literare contemporane** în 4 volume, **Dicţionarul limbii române moderne** din 1958, **Dicţionarul explicativ al limbii române** (**DEX**, 1975, 1996)) descriu un singur lexem, *analogia,* cu două sensuri: unul general, iar al doilea cu specific lingvistic. În **Dicţionarul enciclopedic român** (Bucureşti, 1962) sunt indicate domeniile în care se particularizează analogia: „1. Asemănare între două sau mai multe noţiuni, situaţii, fenomene etc.; 2. (logică) Raţionament prin analogie, silogism, care din asemănarea anumitor însuşiri a două obiecte conchide probabilitatea asemănării celor două în privinţa altor însuşiri (exemplu: din faptul că există o asemănare între condiţiile necesare vieţii pe Pământ şi cele existente pe Marte se conchide probabilitatea existenţei vieţii pe această planetă); 3. (drept) Metodă de aplicare a normelor juridice care constă în soluţionarea unui caz neprevăzut în mod direct de

BDD-A20888 © 2004 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:17 UTC)

vreo normă juridică, fie prin aplicarea normei care prevede cazul cel mai asemănător al legii, fie prin aplicarea principiilor generale ale sistemului de drept respectiv (a dreptului); 4. (lingv.) Fenomen care constă în modificarea formei sau, uneori, a sensului unui cuvânt sub influenţa altui cuvânt ori a altei forme a aceluiaşi cuvânt; 5. (biol.) Asemănare totală sau parţială a organelor sau a unor părţi ale organelor care îndeplinesc aceeaşi funcţie, dar au origini şi structuri diferite. Analogia se datorează adaptării organelor respective la acelaşi mediu (exemplu: aripile la insecte şi aripile la păsări)" [**Dicţionarul enciclopedic român**, p. 119].

În ceea ce priveşte dicţionarele speciale, termenul este consemnat în **Dicţionarul de termeni lingvistici** de Gh. Constantinescu-Dobridor şi în **Dicţionarul general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii** (Bucureşti, 1997). Aceste dicţionare au selectat trăsăturile noţionale definitorii ale analogiei în lingvistică: 1) regularizează forma sub presiunea altei forme cu care aceasta este asociată în funcţie de anumite criterii (unele forme create prin analogie se impun în limbă, altele sunt însă considerate greşite. Acest fapt i-a determinat pe unii lingvişti să afirme că analogia e o formă de presiune intrasistemică ce se opune normei, că e o formă de presiune extrasistemică [**Dicţionarul general de ştiinţe**, p. 50] sau că aproape „toate formele noi apar numai prin false analogii" [Constantinescu-Dobridor, p. 24]; 2) repară neregularităţile cauzate de fonetică (ideea aparţine neogramaticilor, care au apelat frecvent la analogie pentru a motiva abaterile de la legile fonetice, susţinând că fonetica distruge, iar analogia repară).

Primul dicţionar analogic al limbii române aparţine lui Şt. Florescu care consideră că „pentru a reda gândirea în toate aspectele şi nuanţele ei complexe, este nevoie de un vocabular abundent şi variat" [Florescu, p. 3]. Pornind de la fiecare cuvânt central, autorul grupează în ordine alfabetică toate cuvintele care prezintă un raport oarecare de sens, o relaţie de analogie cu lexemul-cheie. Parcurgând şirul lor, menţionează Şt. Florescu, „vom găsi nuanţe, detalii, sinonime ale cuvântului central sau provenind din acesta prin derivaţie, compoziţie, extensiune sau sugerate prin asociaţie de idei" [*ibidem*, p. 5].

După patru decenii, conştienţi de dificultăţile şi riscurile pe care le implică elaborarea unei astfel de lucrări, M. Buca, I. Evseev, Fr. Király şi D. Craşoveanu propun un **Dicţionar analogic** care pretinde a avea funcţionalitate multiplă. Dicţionarul este constituit din concepte şi grupuri de concepte redate prin cuvinte şi expresii care se continuă şi se prelungesc unele pe altele.

Analizele făcute asupra conceptului de analogie în limba română ne permit să conchidem următoarele:

• prima înregistrare dată a termenului de analogie în lingvistica românească rămâne incertă, întrucât lexicografia veche păstrează foarte multe lucrări doar în manuscrise, altele fiind pierdute (de exemplu: se ştie că Al. Philippide a elaborat un **Dicţionar**, care se presupune că s-ar fi pierdut în timpul transferării sale la Bucureşti; suntem convinşi că termenul a existat în acel dicţionar, o dată ce

BDD-A20888 © 2004 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:17 UTC)

fenomenul analogiei ocupă un loc aparte în lucrarea sa **Istoria limbii române**, vol. I, Iaşi, 1894;

• articolele lexicografice selectează, din cele mai vechi timpuri până astăzi, tot mai multe trăsături noţionale: dacă în primele dicţionare termenul apare sub forma unui cuvânt-titlu (de exemplu, în dicţionarele bilingve), în dicţionarele unilingve din secolul al XIX-lea se găsesc definiţii sinonimice. Abia la începutul secolului al XX-lea, când se elaborează **Dicţionarul Academiei**, termenul este specificat pe domenii. Până la ora actuală doar **Dicţionarul enciclopedic român** oferă cea mai largă informaţie despre noţiunea de analogie.

Ca fenomen lingval, analogia îşi mai aşteaptă explicarea. Sunt încă în faza tatonărilor o serie de chestiuni, cum ar fi cele despre corelaţia dintre creaţie şi formă, inovaţie şi conservatism în procesul vorbirii ş.a. Trebuie de menţionat, de asemenea, faptul că aprecierile cercetătorilor cu privire la analogie sunt divergente, ele oscilând de la exagerarea rolului pe care îl are analogia în procesul de funcţionare normală a limbii până la neglijarea acesteia în unele sectoare ale ei.

Printre primii gramaticieni care au formulat în mod explicit fenomenul analogiei este T. Cipariu. Mai târziu A. Lambrior afirma că analogia este „intervenţia elementului intelectual în schimbările ce se produc în limbă" [Lambrior, XVI]. Invocând nenumărate exemple de forme analogice în *Introducere la Cartea de citire* „*lui* şi *ei* în loc de *său, sa,* prin analogie cu *lor* în loc de *său, sa*" [*ibidem*, p. 94], A. Lambrior face, de asemenea, observaţia că declinarea a III-a are unele substantive „cu două forme de singurit" – ceea ce dovedeşte „că nu este un fapt fonetic, ci un fenomen gramatical ieşit din analogia substantivelor feminine de declinarea I" [*ibidem*, p. 103]. Deşi prezintă fenomenele de analogie în capitolul *Fonetica* („Fenomenele de analogie privitoare la vocale", „Fenomenele de analogie privitoare la consoane"), I. Nădejde subliniază că în schimbările prin analogie „nu-i vorba de schimbări de sunete, ci de înlocuiri de forme mai vechi prin altele mai noue formate, după chipulu şi asemenarea altora" [Nădejde, p. 46].

În 1890, L. Şăineanu semnala că analogia este „factorul principal al evoluţiunii lingvistice. Ea îmbogăţeşte vocabularul unei limbi şi distruge varietatea formelor sale gramaticale, reducând flexiuni diverse la un tip uniform, care a izbutit a deveni mai familiar sau a se bucura de o superioritate numerică" [Şăineanu, 1890, p. 29]. În acelaşi an, cunoscută mai puţin şi dedicată „tuturor celor ce iubesc, cu sinceritate, limba şi naţiunea română", teza de licenţă a lui T. Raica dezvăluie câteva tipuri de analogie, cum ar fi cea lexicală, cea sintactică şi cea grafică. După cum menţionează autorul, „analogia afectează întreg domeniul limbei: morfologia, sintaxa, semantica, lexiconul, toate se resimt de distrugerile sau creaţiunile sale" [Raica, p. 17] şi pune accentul îndeosebi pe acţiunea analogiei în sistemul gramatical cu referire atât la flexiunea nominală, cât şi la cea verbală). Cunoscând lucrările lui H. Paul, A. H. Sayce şi V. Henry şi având ca izvoare scrierile lui B. P. Hasdeu şi T. Cipariu, T. Raica a căutat să releve elementele de

BDD-A20888 © 2004 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:17 UTC)

istorie a limbii române, evidenţiind valoarea acestora în sistemul limbii.

Tratând fenomenul fie doar în sistemul morfologic, fie în cel fonologic, Al. Philippide este primul gramatician care observă şi selectează influenţele analogiei la toate nivelele limbii. Analizând minuţios diverse formaţii analogice, marele lingvist ieşean constată fără ezitare că analogia este „producătoare de mari schimbări" [Philippide, p. 88]. Al. Philippide, adept al neogramaticilor, consideră că „o asemănare între cuvinte este condiţia indispensabilă pentru amintirea în acelaşi timp a lor, căci asemănarea le apropie în gruparea ideală a cunoştinţelor şi o cunoştinţă trage totdeauna după sine în aducerea aminte cunoştinţele cele mai apropiate de dânsa. Cu cât asemănarea între cuvinte este mai mare, cu atât mai uşor se pot influenţa analogic unul pe altul" [Philippide, p. 94][1].

Mai târziu, **Gramatica Academiei** relevă influenţele analogiei în cadrul foneticii şi gramaticii. Având un conţinut menit să-i ofere o maximă utilitate, **Gramatica limbii române** înregistrează formele analogice fără a face menţiuni în ceea ce priveşte uzul lor.

Şi A. Lombard vorbeşte despre rolul principiului analogic, afirmând că analogia este „un procedeu frecvent prin care limba se serveşte pentru a realiza aceste două tendinţe opuse" – de simplificare şi de diferenţiere [Lombard, p. 222]. Lingvistul suedez a evidenţiat existenţa în limba română a două tipuri de analogii: „analogie unificatrice, simplificatice" şi o „analogie différenciatrice, explicativă" şi a arătat că influenţele analogice în materialul vocalismului au repercusiuni asupra flexiunilor (atât asupra celor nominale, cât şi asupra celor verbale). Ideile expuse de A. Lombard au fost preluate de I. Iordan în lucrarea colectivă **Structura morfologică a limbii române contemporane**, care menţiona: analogia „reprezintă forma în care se manifestă legea generală de regularizare şi de organizare tot mai coerentă a materialului lingvistic în cadrul sistemului unei limbi". Analogia, după părerea autorului român, acţionează deosebit de puternic în gramatică, mai ales în morfologie, şi realizează tendinţa de simplificare şi regularizare a sistemului, de normalizare şi de eliminare a excepţiilor, „a faptelor aberante" [Iordan et alli, p. 18].

În legătură cu fenomenul analogiei, merită a fi amintite şi articolele semnate de Gh. Radu şi D. Gheorghiu: primul consideră analogia drept „una dintre căile de refacere a distincţiilor morfologice" [Radu, p. 26], iar al doilea o califică drept o nouă modalitate de activizare şi îmbogăţire a vocabularului: „analogia presupune tocmai concentrarea într-un sistem mai unitar – pe grupe de noţiuni – a vocabularului, găsirea de corespondenţe de raporturi diverse între noţiuni şi obligă – în ciuda unei libertăţi aparent nelimitate – la discernământ, la precizie, în cele mai fine nuanţări" [Gheorghiu, p. 377].

Trecerea în revistă a diverselor puncte de vedere privind

---

[1] Deşi aduce critici serioase neogramaticilor, S. Puşcariu arată şi el că analogia e „fermentul pentru generalizarea unei inovaţii, decât cauza opririi ei" [Puşcariu, p. 78].

BDD-A20888 © 2004 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:17 UTC)

conceptul de analogie şi valoarea acesteia în lingvistica românească demonstrează că ne aflăm în faţa unui fenomen lingvistic deosebit de complex, cu funcţii şi posibilităţi multiple de manifestare.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. I. Bobb, *Dicţionarul rumanesc, lateinesc şi unguresc*, în 2 volume, Tipografia Colegiului Reformaţilor, Cluj, 1822-1823.

2. I. Aurel Candrea, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat,* Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1931.

3. I. Aurel Candrea, Ov. Densusianu, *Dicţionar general al limbii române* (din trecut şi de astăzi), Librăria Editoare Socec şi Co., Societate Anonimă, Bucureşti, 1909.

4. A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane,* St-Goar, Francfort, 1870 (vol. I); 1879 (vol. II).

5. T. Cipariu, *Gramatica limbii române*, vol. I, Bucureşti, 1869.

6. Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicţionar de termeni lingvistici*, Editura Teora, Bucureşti, 1998.

11. Ov. Densusianu, *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1961.

12. *Dicţionarul enciclopedic român,* în 4 volume, Bucureşti, 1962-1966.

13. *Dicţionarul explicativ al limbii române* (DEX), Bucureşti, 1975, 1996.

14. *Dicţionarul general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1997.

15. *Dicţionarul limbii române,* Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, Bucureşti, 1913, tom. I, partea I (serie veche).

16. *Dicţionarul limbii române literare contemporane,* în 4 volume, Editura ARPR, Bucureşti, 1955-1958.

17. *Dicţionarul limbii române moderne*, Editura Academiei, Bucureşti, 1958.

18. Şt. Florescu, *Dicţionar analogic,* Bucureşti, Editura Universul, Bucureşti, 1938.

19. D. Gheorghiu, *Analogia – auxiliar în dezvoltarea vocabularului* // LL, Bucureşti, 1976, vol. II.

20. I. Iordan, V. Guţu-Romalo, A. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1967.

21. Gh. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iaşi, 2000.

22. A. Lambrior, *Studii de lingvistică şi folcloristică,* Editura Junimea, Iaşi, 1976.

23. A. Lombard, *Le verbe roumain. Étude morphologique.* Lund, C.W.K. Glekrup, 1954.

24. I. Nădejde, *Gramatica limbii române*, Iaşi, Editura librăriei P. C. Popovici, 1884.

25. A. Philippide, *Istoria limbii române*, vol. I, Tipografia „Viaţa Românească", 1923.

26. S. Puşcariu, *Limba română. Privire generală,* Fundaţia Pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", Bucureşti, 1940.

27. Gh. Radu, *Rolul analogiei în dinamica sistemului morfologic al subdialectului maramureşean* // Buletin Ştiinţific, Seria A. Filologie, vol. VIII, Baia Mare, 1992.

28. T. Raica, *Rolul principiului analogic pe terenul flexiunii române*, Ploieşti, 1890.

29. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, ediţie definitivă, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.

30. L. Şăineanu, *Dicţionarul universal al limbii române*, ed. a VI-a, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1929.

BDD-A20888 © 2004 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:17 UTC)